

ISSN 1731-982X

WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY

TOM XII

WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY

TOM XII

ROK 2015

Lublin · Radzyń Podlaski 2015

WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY

<http://www.tonik-libra.pl/wrh/>

Rada Naukowa:

prof. dr hab. Rolf Fieguth, Uniwersytet we Fryburgu Szwajcaria,
ks. dr Hieronim Fokciński SJ, rektor Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie, Włochy,
prof. dr hab. Artur S. Korobowicz, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
prof. dr Siergiej Walentinowicz Lubiczankowski, Orenburski Uniwersytet Państwowy, Rosja,
prof. dr hab. Sigistas Narbutas, Biblioteka Naukowa im. Wróblewskich w Wilnie, Litwa,
dr Janusz Nowak, Kierownik Archiwum i Zbioru Rękopisów Biblioteki xx Czartoryskich w Krakowie,
prof. dr hab. Mirosław Piotrowski, Katolicki Uniwersytet Lubelski,
prof. dr hab. Marek Plewczyński, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach,
doc. dr Ludmiła Posochowa, Charkowski Uniwersytet Narodowy im. W.N. Karazina, Ukraina,
dr hab. Krzysztof Skupieński, prof. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
dr hab. Maria Starawska, Akademia im. J. Długosza w Częstochowie,
prof. dr Walerij Leonidowicz Stiepanow, Instytut Ekonomiki Rosyjskiej Akademii Nauk, Moskwa,
dr hab. Tadeusz M. Trajdos, prof. Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk,
dr hab. Marek Wagner, prof. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

Kolegium Redakcyjne i Redakcja:

Dariusz Chemperek (dział: historia literatury), Artur Górak (redaktor naczelny),
Jacek Lejman (dział: filozofia), Krzysztof Latawiec (dział: historia),
Dariusz Magier (z-ca redaktora naczelnego), Jerzy Ternes (sekretarz)

Recenzenci prac zamieszczonych w tomie:

dr hab. Leszek Gawor, prof. UR, Uniwersytet Rzeszowski
dr hab. Dariusz Magier, prof. PSW, Państwowa Szkoła Wyższa w Białej Podlaskiej
doc. dr Ludmiła Posochowa, Charkowski Uniwersytet Narodowy, Ukraina,
prof. Siergiej Posochow, Charkowski Uniwersytet Narodowy, Ukraina
dr hab. Marek Przeniosło, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

Opracowanie graficzne, skład i łamanie:

Przemysław Tytus Krupski

Tłumaczenia:

Patrycja Kanak (ang.) i Artur Górak (ros. i pol.)

Wydawca Towarzystwo Nauki i Kultury „Libra”

© ToNiK „Libra”

ISSN 1731-982X

Druk: ELPIL, Siedlce, ul. Artyleryjska 11; www.eplil.com.pl

Spis treści

Rozprawy i studia

Natalia Kovalchuk (Uniwersytet Kijowski im. Borysa Hrinchenki) Archetyp sofijności w zakresie kultury Rusi Kijowskiej	9
Wioletta Pawlikowska-Butterwick (Instytut Historii, Polska Akademia Nauk) Znaczenie szlachectwa i wykształcenia przy obejmowaniu przez cudzoziemców wyższych godności kościelnych na Litwie w drugiej połowie XVI wieku	19
Maria Wichowa (Uniwersytet Łódzki) Jakuba Kazimierza Haura dyskurs o pijaństwie na tle wypowiedzi na ten temat staropolskich autorów	31
Dariusz Chemperek (Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej) Syloret Wacława Potockiego - czas powstania, koło literatów małopolskich	45
Aleksandr Slesarenko (Dniepropietrowski Uniwersytet Narodowy) Cechy i specyfika regulacji handlu zagranicznego w Rosji w czasie wojny północnej (1700 - 1721)	55
Adam Drozdek (Duquesne University, Pittsburgh) Baturin versus Saint-Martin	63
Константин Анатольевич Матаков (Брянский государственный университет) Тютчев о России и Европе	81
Ewelina W. Klimczak (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) „Styczniowa wolność” – insurekcja polska 1863–1864 a prawa człowieka i obywatela. Casus ks. Antoniego Mackiewicza w świetle Ech z powstania styczniowego (1922)	91
Artur Górak (Maria Curie-Skłodowska University) Governors in governorate's Kingdom of Poland: selection of candidates and the political goals of the Empire	101
Ryszard Polak (Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie, filia w Białej Podlaskiej) Poglądy socjologiczne Gabriela Tarde'a i ich znaczenie	111

Natalia Kowalczuk
(Uniwersytet Kijowski im. Borysa Hrynczenki)

Archetyp sofijności w zakresie kultury Rusi Kijowskiej

Słowa kluczowe: Sofia, Ruś Kijowska, Kijów, ikona.

Keywords: Sophia, Kievan Rus, Kiev, icon.

Problem symbolizmu w kulturze ukraińskiej wychodzi poza ramy rozważań akademickich i koreluje z ogólnopolitycznymi kwestiami rozumienia dróg rozwoju narodu ukraińskiego. Symbol nie jest tylko fenomenem poznania zmysłowego, ale jest również sposobem wprowadzenia kulturalnych i historycznych osiągnięć narodu w bytową nadrealność, zaświadczeniem wiecznych wartości narodu. Przykładem tego może być polityczne znaczenie herbów państwowych.

W ogóle symbolika nie jest tylko metaforą. To jest znak, który ma znaczenie nieskończone. Ten znak jest zanurzony w semantyczne pole historii i kultury narodu. Otóż, chodzi nie tylko o przeszłość, ale również o to, że w znaku jest obecna wieczna terażniejszość. Taki pogląd wyjawiał potrzebę symbolicznego ujęcia analizy struktur inwariantnych kultury ukraińskiej i mentalności ukraińskiej, czyli badania archetypów narodowych. Pod pojęciem archetypu rozumiemy symboliczną strukturę inwariantną, która przechodzi przez całą kulturę ukraińską. Do nich odnoszą się idee swobody, archetyp sofijności, świadomość języka ojczystego, kordocentryzmu narodu ukraińskiego, tego wszystkiego, co Hryhorij Skoworoda nazwał „serdeczną przypadłością” ducha narodowego.

W ciągu dwóch ostatnich wieków kultura ukraińska ukazywana była w cieniu kultury rosyjskiej. Skutkiem tego dużo procesów kulturalnych na Ukrainie podawano jako zjawisko rosyjskie. Dlatego aktualna dzisiaj dla Ukrainy (szczególnie dla jej postrzegania na Zachodzie) jest potrzeba wyraźnej dyferencjacji specyfiki ukraińskiej w światowym procesie historyczno-kulturalnym.

Archetypy historyczne pokrewnych kultur narodowych mogą rozwijać się na jedenej przestrzeni pojęciowej, na gruncie skojarzeń wzajemnych, ale zachowując specyfikę własnej podstawy. Np. rosyjski filozof N. Berdiajew podkreślał archetypiczną dla rosyjskiego mentalitetu nadmierną egzaltację norm etycznych i ideału. Doprowadziło

to do tego, że faktycznie do czasów caratu Piotra I czołowym gatunkiem literatury żywoty świętych. Ten gatunek literatury był właściwym w literaturze ukraińskiej, ale nigdy nie nabył w niej znaczenia archetypicznego, dlatego że obok literatury hagiograficznej w kulturze ukraińskiej ważną rolę miała również literatura polemiki wraz ze wszystkimi gatunkami poezji. Do analogicznego wniosku doszedł M. C. który uważał, że mentalność rosyjska charakteryzuje się pragnieniem uniesienia się nad życiem w najwyższe wymiary sfer idealnych, natomiast dla duchowości ukraińskiej typowym jest pragnienie złączenia z bytem. Tym, zwłaszcza, wyjaśnia szczególne znaczenie praktycznych i moralnych aspektów ducha w intelektualnym życiu Ukrainy. Ujawniają się one wyraźnie w zakresie znaczenia „księgi” Kijowskiej (w jej skłonności do priorytetów moralnych w wyborze drogi życiowej i komentarzach do tekstów antycznych) i kształtują się dalej jako koncepcja całości. Celem niniejszych rozważań jest analiza jednego z najważniejszych archetypów kultury ukraińskiej – archetypu sofijności w zakresie kultury Rusi Kijowskiej.

Materialnym poświadczeniem translacji antycznej (z pochodzenia) koncepcji sofijności bytu do kultury ukraińskiej jest sobór św. Sofii w Kijowie. Imię Sofii symbolizuje mądrość świata, stworzonego przez Boga, i w tym sensie jest to wyjscie stanowienia koncepcji sofijności w kulturze ukraińskiej. Koncepcja ta, wcielona w ideowo-artystyczną koncepcję tego soboru, rozwijała się w twórczości Hilariona i wzmacniała się tłumaczeniami, zwłaszcza „Izbornika” (1077).

W Grecji starożytnej była wypracowana sofijna koncepcja bytu, podstawą której był podwójny obraz rozumu: jako Logosu, czyli intelektu; jako Sofii – mądrości. W zakresie biblijnym Sofia jest wyrażeniem Bożej mądrości. S. Awerincew, w filologii rosyjskiej, badał koncepcję sofijności w zakresie soboru św. Sofii jako głównej koncepcji soboru Kijowa starożytnego¹. S. Krymski, wybitny filozof ukraiński, bada koncepcję sofijności jako archetypu kultury ukraińskiej². M. Kiseliowa, wybitna rosyjska badaczka antyczności, prowadzi swoje badania Sofii z punktu widzenia literatury Rusi Kijowskiej³.

Mitologia słowiańska jest podstawą historyczną szczególnej roli Sofii w kulturze Rusi Kijowskiej. W tej mitologii była ona wyobrażona w postaci Łady i Mokoszy. W kijowsko-ruskim panteonie Mokosza występuje jako bogini ziemi i żyzności. W mitologii greckiej odpowiednikiem tej bogini jest Demeter. Badacz historii kijowskiego chrześcijaństwa J. Charkowszczenko pisze, że tajemnicza bogini dawała nazwy pierwszym chрамom Rusi Kijowskiej i również przedstawiana na ikonach jako bóstwo żeńskie, z podniesionymi rękami i skrzydłami, co symbolizowało więź ze światem boskim. Ikona Matki Bożej z Kijowskim soborem św. Sofii ma podobną postawę (jej ręce są podniesione do góry). W tym sensie ikona posiada funkcję obronną „ściany nieporuszanej”. Funkcje w starożytnych domach słowiańskich pełniły dekoracje architektury. Wśród nich, według wybitnego rosyjskiego badacza B. Rybakowa, „figury z podniesionymi do góry rękami”⁴.

¹ Zob.: С. С. Аверинцев, К уяснению смысла надписи над конхой центральной аспиды Софии Киевской, *София-Логос: словарь, Дух і Літера*, Київ 2000, s. 214-244.

² С. Б. Крымский, Під сигнатурою Софії, „Філософська і соціологічна думка”, № 5-6, 1995, s. 23.

³ Zob.: М. С. Киселева, Учение книжное: текст и контекст древнерусской книжности, Moskwa 1999, s. 100.

⁴ Е. А. Харьковченко, Софийність кийівського християнства, Київ 2003, s. 54.

⁵ Б. А. Рыбаков, Язычество древних славян, Moskwa 1991, s. 50.

W. Szewczuk, pisarz i badacz kultury ukraińskiej, w swoich rozważaniach nad „Słowo o wyprawie Igora” zauważa, że „z Panną-Artemidą związana jest góra Diwycz, która znajduje się na prawym brzegu rzeki Lybid, i na tej górze Diwycz odbywały się uroczystości na cześć bogini Panny. I adoracja Panny odzwierciedliła się w nazwach rzek, miast, gór, wzgórz na całej Ukrainie”⁶.

Lecz czy nie najważniejszym wnioskiem tego badacza jest udowodnienie tego, że Panna jest faktycznie identyczną Mocosze kijowskiej oraz że Panna Mocosza związana jest z Czernihowem i Tmutarakaniem. Ten fakt dowodzi się tym, że z Tmutarakaniem związani są kniaziowie czernihowscy i siwerscy. Właśnie oni, a nie kniaziowie kijowscy, posiadali tron w księstwie tmutarakańskim, gdy księstwo to było częścią Rusi Kijowskiej.

Z innej strony, stolicą Tawrów-Rusów na wybrzeżu południowym było miasto Chersones. W kronice nazywa się ono Korsuń. Z tego miasta wielki książę Włodzimierz wprowadził na Ruś księdza i regalia chrześcijańskie. Zaś opiekunką Korsunia była Panna. W wybitnej przysiedzi chersoneskiej, która datuje się na III w. p. n. e., obywatele Chersonesu przysięgają Pannie bronić miasto przed Barbarami i Grekami.

W tym zakresie ciekawe są badania S. Awerincewa. W postaci mitycznej bogini mądrości Ateny widzi on cztery najważniejsze rysy: panny, matki, miłości do miast gdzie panuje sprawiedliwość, gotowości obrony takiego miasta⁷. Te cztery cechy weszły do bizantyjskiego rozumienia Matki Boskiej, a później, wraz z przyjęciem chrześcijaństwa na Rusi Kijowskiej, były i tam podstawą Jej rozumienia.

W chrześcijaństwie, a szczególnie w teologii wschodniochrześcijańskiej, Matka Boska staje się wcieleniem Sofii. Wynika to z tradycyjnego rozumienia żeńskiego początku w mentalności ukraińskiej, która sięga czasów Rusi Kijowskiej, oraz z prawosławnego rozumienia żeńskiego pośrednictwa w kontakcie z Bogiem i z cechami Matki Boskiej, które są wcielonem w nazwach ikon, jak np. „Nieporuszna ściana”.

Między światem a Matką Boską istnieje nie tylko więź, ale i pewna jedność ontologiczna. Wybitny rosyjski teolog i filozof S. Bułgakow zauważył, że „posiadając znaczenie sofijne, wszechludzkie i kosmiczne w ikonie Matka Boska zachowuje swój charakter osobisty. Jest to nie tylko Królowa nieba i ziemi, ale również Panna Maryja, która ma swoją osobowość i swój los na ziemi, co jest szczególnie ukazane w ikonach Jej święt”⁸.

Matka Boska jest pierwszą osobą na świecie której była dana możliwość patrzeć na wcieloną Mądrość - Jezusa Chrystusa, którego Bóg zesłał na ziemię. Badacz ukraińskiej duchowości O. Syrcowa zauważa, że „specyfika poznania żywej mądrości polega na tym, że Matka Boska pierwsza przyjęła prawdę Chrystusa. Ona również miała możliwość pierwsza obesrować i odczuwać Go w głębokości swojej natury macierzyńskiej”⁹.

W tym zakresie warto zauważyć, że, jak pisze S. Krymski, z poglądu semantycznego „Kijów jakby personifikuje ekskluzywną w swojej intensywności

⁶ В. Шевчук, *Мислене дерево. Роман-есе про давній Київ*, Київ 1989, s. 50.

⁷ С. С. Аверинцев, *dz. cyt.*, s. 217

⁸ С. Н. Булгаков, *Икона и иконопочитание: догматический очерк*, Москва 1996, s. 127.

⁹ О. Сирцова, *Апокрифична апокаліптика. Філософська ексгеґеза і текстолоґія з виданням грецького тексту Апокаліпсиса Богородиці з рукописом століття*, Київ 2000, s. 228.

duchowej, opiekę Matki Boskiej¹⁰. O tym świadczy fakt, że większość chramów Kijowa jest poświęcone Matce Boskiej. Np., pierwszym chrामem zbudowanym po przyjęciu Chrztu na Rusi Kijowskiej była Dziesięcinnia cerkiew w Kijowie, która symbolizuje Zwiastowanie Pańskie. Tą nazwę nosiła nadbramna cerkiew Złotej bramy w Kijowie. Obrazowi Matki Boskiej jest poświęcona główna cerkiew Padołu¹¹ – Pirogoszcza. Kompleks cerkiewny Kijowo-Peczorskiej ławry był poświęcony głównym wydarzeniom w życiu Matki Boskiej od początku (cerkiew pod wezwaniem św. Anny) do końca jej życia ziemskiego (Uspeński sobór).

Z innej strony, filozof S. Krymski podkreśla, że opieka Matki Boskiej była szczególnie aktualną dlatego, że w ciągu tysiącleci Kijów był centrum adoracji złych sił. Faktycznie całe centrum starożytnego Kijowa znajduje się na antycznym cmentarzu pogańskim. Te cmentarze leżą na północ od miasta, przez Łysą Górę (Jurkowicu) i dalej do wyżyn cyrylowskich. W tych miejscach w ciągu tysiącleci odbywały się pogańskie rytuały, które Kościół nazywa paskudztwem przed obliczem Boga. To były przede wszystkim rytuały, poświęcone adoracji Baby-Śmierci. Dziesięcinnny chram poświęcony Matce Boskiej, sobór św. Sofii, a także Cyryłowska cerkiew w pewien sposób poświęciły te miejsca. Z niewiadomych nam przyczyn dotychczas nie została poświęcona Łysa Góra, która stała się antypodą soboru św. Sofii w Kijowie w systemie koordynatów duchowo-wartościowych. Wiara w tajemnicze zebrania czarownic zachowywała się w ciągu wieków w mentalności chrześcijańskiej. Centrum tych zebrań była Łysa Góra, która znajduje się około Padołu. Obecność Łysej Góry świadczyła o innym świecie, gdzie panowała inna realność z innymi wartościami, które odróżniają się radykalnie od wartości chrześcijańskich.

Inną ważną ideą, która pokazuje ideę sofijności, jest koncepcja lokalnego ustroju i państwowości. W swojej książce „Sofia-Logos” S. Awerincew pisze: „po uzyskaniu chrztu na Rusi państwowość ruska otrzymała możliwość uświadomienia i zaszczerpienia się w systemie o charakterze kosmicznym”¹². Z „sofią” święte państwo Ruś Kijowska nie stoi niżej od świętego państwa greckiego, a stolica Włodzimierza staje równą w swojej chwale Konstantynopolowi z jego głównym soborem św. Sofii.

Kijów, jako stolica Rusi Kijowskiej, występuje nie tylko jako czołowe polityczne, ekonomiczne i kościelne centrum, ale jest też wcieleniem wyższej rozumnej ekumeny, wcieleniem sofijności w materialno-przestrzennym środowisku miasta. Jasne, że stolica musi symbolizować mądrość i wykonywać funkcje mądrej głowy. M. Brajczewski, wybitny historyk ukraiński, w swoich badaniach zauważa, że osiedla przedhistoryczne na terytorium Kijowa na progu er posiadały wiodącą rolę, dlatego że mieli nazwę „Sar”. W języku osetyńskim „Sar” oznacza „głowa”. Konstantyn VII Porfirogeneta, cesarz bizantyjski i autor prac poświęconych stosunkom rusko-bizantyjskim X w., nazwał twierdzą kijowską (prawdopodobnie na pagórku Zamkowym) „Sambaras”. Zdaniem historyka ta nazwa może być deformacją nazwy starożytnej miejscowości sarmato-alańskiej „Sarbatas”¹³.

¹⁰ С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко, *Софийная основа сакральной топографии древнего Киева*, „Collegium” 11, 2000, s. 10.

¹¹ Padoł to zabytkowa i administracyjna dzielnica Kijowa.

¹² С. С. Аверинцев, dz. cyt., s. 229.

¹³ Zob.: Ю. М. Браичевский, *Когда и как возник Киев*, Kijów 1964, s. 101-102.

Metropolita Hilarion w swoim „Słowie o zakonie i łasce” porównuje sobór św. Sofii z Świątynią Jerozolimską, która jest centrum Świętego Miasta i symbolem Niebiańskiej Jerozolimy. Ideę nowej Jerozolimy obserwuje się w architektonicznym planie soboru św. Sofii, który bazuje się na obrazie Bożego Miasta, jako uporządkowanego przez Boga kosmosu. W koncepcji architektonicznej soboru św. Sofii idea nowej Jerozolimy bezpośrednio związana jest z rzeczywistością tego czasu. Kościół, jako wspólnota liturgiczna, utożsamia się z Królestwem Bożym na ziemi. O to chodzi w Piśmie Świętym: „zobaczyłem święte miasto, nowe Jeruzalem, zstępujące z nieba od Boga, przygotowane jak oblubienica przyozdobiona dla swego męża” (Ap. 21,2). Właśnie tutaj Nowa Jerozolima identyfikuje się z Kościołem. Jest to wcielone w architekturę soboru poprzez liczbę 12, która symbolizuje liczbę apostołów. W tej liczbie jest wyobrażona liczba plemion słowiańskich, które książę Włodzimierz zdołał zjednoczyć w jedno Państwo. Ilość plemion słowiańskich kojarzyła się z ilością pokoleń Izraela. Znaczenie magiczne, które nadawano tej liczbie w dobie średniowiecza, pozwala przypuszczać, że w niej wyjawia się los historyczny Państwa Kijowskiego. Stąd można wyciągnąć wniosek, że sobór św. Sofii jest wzorem cerkwi, czyli wspólnoty chrześcijańskiej, która zawiera w sobie idealne państwo chrześcijańskie. Obraz architektoniczny soboru św. Sofii reprezentuje jedność, która była bardzo ważna w czasie zjednoczenia plemion wschodniosłowiańskich w jedno Państwo, za panowania ks. Włodzimierza.

Ciekawym jest fakt, że wielokrotnie powtarzany w architekturze soboru symbol Nowej Jerozolimy w literaturze doby Rusi Kijowskiej związany jest z imieniem chrzciciela Rusi Kijowskiej.

Sobór św. Sofii był zbudowany w 1037 r. Budowa liturgiczna chramu jest przede wszystkim związana z figurą Matki Boskiej Orantki, która znajduje się w centrum chramu i obraz której wyznacza istotę wnętrza. Tradycyjny gest orant, który ma swój początek w sztuce wczesnego chrześcijaństwa – podniesione do góry ręce – jest gestem modlitwy. Żeby zrozumieć sens tego gestu (orant), trzeba przypomnieć pewne znaczące miejsce w Biblii. Według Księgi Wyjścia, podczas bitwy Amalekitów z Izraelitami, Mojżesz podniósł ręce do góry w modlitwie za swój naród. Dopóki Mojżesz trzymał ręce uniesione do góry Izraelici zwyciężali. Kiedy je opuszczał zwycięstwo przechodziło na ich wrogów¹⁴.

W świetle tego epizodu biblijnego staje się jasne, że Orantka jest siłą teurgiczną, która musi zniszczyć wszystkich wrogów widocznych i niewidocznych. Orantka jest opiekunką miasta, dlatego że ona, podobnie jak i Mojżesz, bierze na siebie funkcje obrońcy swego narodu. Duch oranty-wojownika ujawnia się w jej proporcjach. Odnosnie tego W. Łazariew, badacz architektury soboru św. Sofii, pisze: „Jej figura jest krótka i przyziemiona. Jej głowa (0,90 m.) stanowi tylko 1/6 jej ciała. Dolna część ciała (2,80 m.) jest nieproporcjonalnie krótka w stosunku do rozmiaru jej głowy. Gdyby malarz zachował proporcje perspektywy, to musiał by wydłużyć dolną część jej figury, czego on w przeciwieństwie nie zrobił. Dlatego jej figura wydaje się krótka z wysoką głową, co nadaje jej charakteru archaicznego”¹⁵. Wizerunek Orantki w tradycji narodowej kojarzy się z „Nieporuszną ścianą”. „Gdyby figura Orantki była bardziej zakonna a mniej wojownicza, jej figura byłaby delikatna i szczupła. W tym przypadku

¹⁴ Por.: Wj. 17, 11-12.

¹⁵ C. C. Аверинцев, dz. cyt., s. 232.

nie można byłoby sobie jej wyobrazić jako ideału Sofii, symbolu obrony przeciw siłom zła¹⁶ podkreśla S. Awerincew.

Następną osobliwością Orantki, która związana jest z sofijnym kręgiem idei, jest są jej królewskie szaty. Na stopach Orantki widzimy buty purpurowe. Od czasów starożytnych w Bizancji ten kolor był regalią cesarza. Prostym ludziom zabroniono nosić buty tego koloru. Dlatego Matka Boska koreluje się z ideą królewską i łączy ludzi we wspólnotę stowarzyszoną, w święte państwo.

Związek ideowego programu soboru św. Sofii ze świętą historią rozciąga się na malowidła soboru. Dowodem tego jest obraz nad konchą centralnej aspidy Sofii Kijowskiej. Nad obrazem figury monumentalnej Matki Boskiej Orantki, która uosabia ziemski Kościół i Boską Mądrość, znajduje się napis: „Bóg jest w jego wnętrzu, więc się nie zachwieje; Bóg mu pomoże o brzasku poranka” (Ps. 46,6). Egzegeza chrześcijańska uwzględniła w tym fragmencie prorocstwo o Nowej Jerozolimie – Królestwie Chrystusa. Otóż, treść 46 Psalmu głosi o Boskiej opiece nad miastem, które On broni przed chaosem świata.

Korzenie chrześcijańskie Sofii tkwią w tradycjach greckiej i żydowskiej. Przyjęcie chrześcijaństwa oznaczało odejście od kultu Peruna i Wołosa, i przejście do sfery duchowej z mądrością Boską. W istocie Bóg chrześcijański jest osobą Trójhipostatyczną. Jezus Chrystus jest osobą wcieloną w ciało, drugą hipostazą Świętej Trójcy. Bóg chrześcijaństwa jest głęboko ludzki. Ale tutaj pojawia się pytanie jak ukazać jego istotę transcendentną, każdej Osoby Trójcy. Rozwiązanie tego problemu staje się możliwe w chrześcijańskiej koncepcji sofijności. W jej kontekście byt jest tekstem Boskim, a rzeźby są wcieleniem alegorycznym Słowa Bożego. O tym świadczy Ewangelia według św. Jana, na początku której jest napisane: „Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga i Bogiem było Słowo” (J. 1,1).

Na Rusi starożytnej słowem było zjawisko, które miało odniesienie do Pisma Świętego lub do literatury teologicznej. Dlatego słowo staje się wiedzą mądrości. Dzięki Konstantemu Kosteneckiemu tradycja duchowa doby Rusi Kijowskiej została wyobrażona w artystycznej i dogmatycznej symbolice Sofii-mądrości. Przez obraz Sofii-mądrości tworzy się więź z sofiologią chrześcijańską. Korzenie chrześcijańskie bada W. Toporow, prowadząc analizę „Prohlasa” Konstantyna Kosteneckiego, w którym słowo jest kluczowe. Konstantyn Kostenecki zatrzymuje się na trzech znaczeniach Słowa: 1. Przyjście słowa do Słowian, których można porównywać z przyjściem Jezusa Chrystusa, a o którym głosili prorocy; 2. „Sofijność słowa”; 3. Pisemne wcielenie słowa¹⁷. Te trzy motywy zapewniają nie tylko korelację, ale wewnętrzną, organiczną więź słowa z mądrością, dzięki której Słowo staje się Logosem. Słowo rozjaśnia, niesie światło, z jego pomocą człowiek odróżnia się od innych istot. Ale znaczenie szczególne słowu nadaje jego forma pisemna – litery. W literaturze, w księgach, słowo, według myśli Konstantyna Kosteneckiego, ma znaczenie szczególne. Ten motyw jest bardzo ważny, dlatego że dla Słowian światło wiary i światło księgi zbiegło się w czasie z przyjęciem chrześcijaństwa i przyjęciem nowego alfabetu.

¹⁶ Tamże, s. 232.

¹⁷ В. Н. Топоров, *Святость и святые в русской духовной культуре*, т. 1: *Первый век христианства на Руси*, Москва 1995, s. 53.

Summary

Natalia Kovalchuk

Archetype of Sophianic in the culture Kievan Rus

In this article, the sophianic idea analyzed within the culture period of the Orthodox Kievan Rus and considered through the prism the Mother of God local and state political system of Kievan Rus, the literature of that time and an icon of the type Sophia. In the Eastslavonic theology by the fact that Mother of God is the incarnation of Sophia, explains the role of special female beginning in the Ukrainian mentality and the qualities of the Mother of God, which imagine in her icons. The perception of the idea of sophianic as an idea of the local political system consists in that Kyiv as the capital Kievan Rus, is the embodiment *Sophia* in material and spatial environment of the city. Archetype sophianic word is a reflection of literature and create a new iconographic type on the example of Saint Sophia Cathedral in Kiev.

Аннотация

Наталья Ковальчук

Архетип софийности в культуре Киевской Руси

В этой статье, идея софийности испытана в рамках культуры православной периода Киевской Руси и разуждается в связи с Богоматерей, местной и государственной политической системой Киевской Руси, литературой того времени и иконного типа Софии. В богословии восточнославянской, посредством факта, что Богоматерь является воплощением Софии, объясняется специальную роль женского начала в украинской ментальности и качествами Метри Божией, которые вообразены в ее иконах. Раскрытие софийности как идеи, так как идеи местной политической системы заключается в том, что Киев, как столица Киевской Руси, является воплощением софийности в материальном и пространственной среде города. Архетип софийности слова является отражением литературы и создания нового типа иконы на примере собора св. Софии в Киеве.

